

Asia: VN/7050/2023

Luonnos valtakunnalliseksi nuorisotyön ja -politiikan ohjelmaksi (VANUPO) 2024-2027

Lausunnonantajan lausunto

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 1: Jokaiselle nuorelle polku eteenpäin

Aseman Lapset ry kiittää kutsusta antaa lausunto valtakunnallisesta nuorisotyön ja politiikan ohjelmasta 2024-2027. Samalla järjestö yhtyy useiden muiden lausunnonantajien esiin tuomaan huoleen ja ilmaisee pettymyksensä ohjelmaluonnoksen keskeneräisyyteen ja hajanaisuuteen. Ohjelman uudelleenvalmistelua olisi syytä harkita.

Hallitusohjelmassa yhdeksi yhteiskunnan suurimpia haasteita nimetään nuorten syrjäytyminen ja pahoinvoinnin kasvu. Tähän kysymykseen pureutumiseen VANUPO-ohjelmaluonnos tarjoaa lopulta varsin kapea-alaisena näyttäytyvän keinovalikoiman. Aseman Lapset näkee, että ohjelma tarvitsisi kokonaisuudessaan nuorten hyvinvointi -käsitteen laajempaa ja systemaattisempaa avaamista kokonaisvaltaisemmasta näkökulmasta.

Ohjelmaluonnos kuvaa lukuisia hyviä - vaikka ei täysin riittäviä - tavoitteita, mutta tarjoaa niihin varsin epätasaisen ja epätasapainoisen valikoiman toimenpiteitä. Toimenpiteistä osa on kannatettavia, mutta osan liittyminen kyseiseen tavoitteeseen tuntuu kaukaiselta. Samalla ohjelmaluonnoksessa lähes näkymättömiin jää suuri joukko nuorisoryhmiä toisistaan eroavine tarpeineen, nuorten reaalisten elinolojen, alueiden ja osallistumismahdollisuuksien eroavaisuuksia, nuorten arkea ja hyvinvointia edistäviä sekä riskejä luovia tekijöitä ja niihin vaikuttavia tai niiden parissa aktiivisesti toimivia tahoja.

Korin 1 keskeisten sisältöjen osalta järjestö nostaa lausuntoonsa seuraavat huomiot:

Aseman Lapset pitää sinänsä positiivisena tavoitetta lisätä oppimisen iloa, oppimista ja kouluviihtyvyyttä. Keinoina tähän ohjelma nostaa esiin etenkin kulttuuri- ja

taidekasvatusmenetelmien lisäämisen. Muissa kouluhyvinvoinnin lisäämistä koskevissa toimissa mainitaan esimerkiksi elintapaohjaus sekä erilaiset liikkumista tukevat toimet.

Aseman Lapset kiinnittää huomiota siihen, että kouluympäristöä keskeisesti käsittelevässä ensimmäisessä tavoitteessa ei huomioida koulukiusaamista ja -väkivaltaa ja sen torjuntaa. Nämä usein laajempaan yhteisöön tavalla tai toisella vaikuttavat teemat nousevat esiin vasta korissa 3.

Yhteisöllisyyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin vahvistaminen, jotka ovat keskeisiä oppimiselle ja oppimisyhteisöjen psykologiselle turvallisuudelle edellytyksiä luovia tekijöitä, jätetään yhteisöllisen oppilashuollon yleisen moninaisen toimenkuvan tehtäväkentäksi. Yksilöllinen oppilashuolto mainitaan hyvin lyhyesti. Näiden saatavuus on tällä hetkellä monin paikoin heikkoa ja jopa oppilaitoskohtaisesti hyvin vaihdellen organisoitua. Yhteistyö vanhempien ja nuorten perheiden kanssa jää näkymättömiin. Myöskään yhteistyö muiden kolmannen sektorin toimijoiden kuin kulttuuri- ja liikuntatoimijoiden kanssa ei näy korin tavoitteissa.

Ensimmäisessä korissa nuorten vapaa-ajan osalta huomioidaan lähinnä harrastustoiminta. Etenkin nuoruusiässä korostuu myös tarve nuorten ”vapaa-vapaa-aikaan”, jolla monet nuoret käsittävät ohjelmoimattoman ajan ja vapaan olemisen sekä vuorovaikutuksen vertaisten sekä läheisten kanssa. Tämä on myös tärkeää palautumisaikaa ja vastapainoa monen nuoren varsin paineistetulle arjelle. Tavoitteellisen tekemiseen painottuvan toiminnan rinnalla mahdollisuus turvalliseen vapaa-aikaan ja siinä toteutuviin hyviin sekä kasvua ja hyvinvointia positiivisesti tukeviin vuorovaikutussuhteisiin sekä vertaisten että muiden sukupolvien kanssa on tärkeä huomioida niin harrastuksissa kuin muuten.

On tärkeä tiedostaa, että tällä hetkellä monet jo hyvin nuoret nuoret luopuvat harrastusunelmoinnista vähävaraisuuden vuoksi. Vähävaraisten nuorten mahdollisuudesta aitoon osallisuuteen niin harrastustoiminnassa kuin vapaa-vapaa-ajanvietossa on pidettävä huolta tarjoamalla maksullisten palveluiden rinnalla myös muita nuorisoystävällisiä ajanviettopaikkoja.

Aseman Lapset pitää tärkeänä, että ohjelmassa on huomioitu lastensuojelulainsäädännön varsin tarpeellinen uudistus. Lausunnossa mainitaan etenkin huolenpito siitä, että viranomaisilla ja sijaishuoltoyksiköillä on aidot valtuudet ja mahdollisuudet tehdä työtään. Tärkeää on, että kaiken alaikäisiä koskevan lainsäädännön pohjalla ensisijaisena lähtökohtana on huomioida lapsen oikeuksien toteutuminen ja sen turvaaminen. Viranomaistoimijoiden aktiivisen yhteistyön lisääminen on äärimmäisen kannatettavaa, jonka myös tulee tähdätä lapsen oikeuksien turvaamiseen. Viranomaisyhteistyön aktiivisessa lisäämisessä on syytä muistaa yhteistyö myös nuorisotyön sekä kolmannen sektorin lapsi-, nuoris- ja perhetyön toimijoiden kanssa. Tärkeää on myös huomioida nuoruusiän erityisyys omana ikävaiheenaan, jossa esimerkiksi vertaissuhteiden ja ryhmäilmiöiden merkitys nuorten toimintaan vaikuttavina tekijöinä korostuu.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 2: Monipuolista tietoa ja välineitä nuorten mielen hyvinvoinnin tukemiseen

Nuorten mielen hyvinvoinnin parantaminen sekä mielenterveystarpeisiin vastaaminen on keskeisiä yhteiskunnallisia kysymyksiä, johon myös hallitusohjelmassa halutaan tarttua ja joka huomioidaan VANUPO-luonnoksessa. Etenkin mielenterveyspalveluiden osalta hyvien tavoitteiden toteutuminen on kirjausten lisäksi pitkälti kiinni myös niin hyvinvointialueiden kuin muiden mielenterveyspalveluita toteuttavien tahojen reaalista resursseista, palveluiden aidosta saavutettavuudesta sekä palveluiden toteuttamistapojen nuorilähtöisyydestä.

Vapaa-ajalla toteutuvan mielenterveyden vahvistamisen kirjaus on kuitenkin varsin kulttuuri-, liikunta- ja toimintapainotteinen sekä sisältää hyvin eri tasoisia ja vaihtelevasti saavutettavia toimia.

Aseman Lapset pitäisi tärkeänä tavoitteellistaa nuorisotyön eri toimijoiden roolia ja potentiaalia nuorten mielenterveyden vahvistajina nykyistä kirjausta vahvemmin. Tärkeää on lisätä nuorisotyön toimijoiden yleistä mielenterveysosaamista, kykyä tukea nuorten tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä resilienssiä sekä tunnistaa, lähestyä ja ottaa puheeksi varhaisvaiheen orastavia pulmia, valmiuksia kohdata nuorten syvempää mielenterveysoireilua sekä lisätä aitoja mahdollisuuksia monialaiseen yhteistyöhön nuorten tukemiseksi kaikilla oireilun tasolla.

Aseman Lapset toivoo, että myös VANUPO:n kautta nuorisotyötä pyrittäisiin aiempaa vahvemmin ohjaamaan hyvään ja matalalla kynnyksellä tehtävään yhteistyöhön nuorten huoltajien ja lähiyhteisöjen kanssa, oli kyse sitten nuoren esille tuomasta arkisesta huolesta tai orastavasta mielenterveysoireilusta. Tällä hetkellä tilanne pelkkä yhteydenotto nuoren huoltajiin on monelle nuorisotyöntekijälle tukala tilanne, jota hän ei koe tehtäväkseen tai johon hän ei koe saaneensa koulutusta. Etenkin jos yhteydenotto kohdistuu viimesijaiseen puuttumistilanteeseen, olisi hedelmällisempi yhteistyön rakentamisen paikka olisi ollut jo varhaisemmassa vaiheessa.

Tavoite digilaitteiden käytön vähentämisestä on sinänsä kannatettava. Koska digilaitteet ovat nuorille monen muun ohella tärkeä vertaisvuorovaikutuksen kanava, voi nuorten kohdalla tämän tavoitteen toteutumisen olettaa tarkoittavan samalla sitä, että tarve kasvokkaisille yhteisöllisen tekemisen muodoille vapaa-ajalla lisääntyy.

Hallituksen nuorisopoliittiset tavoitteet ja toimenpiteet; Kori 3: Nuorten hyvinvointia tuetaan osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta vahvistamalla

Nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien osalta Aseman Lapset näkee erittäin tervetulleena, että julkisten päätösrakenteiden osaamista nuorten osallistumisesta ja kuulemisesta vahvistetaan. Ohjelmaluonnoksessa mainittujen ministeriöiden lisäksi tavoitteeksi tulisi asettaa osaamisen lisääminen myös muissa julkisen päätöksenteon rakenteissa, kuten hyvinvointialueilla sekä myös kunnissa.

Usein osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet tavoittavat sellaiset nuoret, jotka osaavat toimia aikuismaailman konventioissa. Nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistamisessa erityisen tärkeää on aidosti pystyä tunnistamaan, hyödyntämään ja tuottamaan myös muita kuin aikuisdemokratian käytäntöjä jäljitteleviä osallistumistapoja tai -elimiä. Yhtä lailla tärkeää on aidosti eri keinoin saada esiin myös niiden nuorten ääntä ja kokemusta, joita perinteiset osallistamismallit eivät puhuttele tai tavoita. Nuorten demokratiataitojen edistämässä hyvin tärkeä toimenpide olisi myös nuorten vuorovaikutus- ja etenkin dialogitaitojen systemaattinen vahvistaminen ohjelman eri toimenpidealueilla.

Aseman Lapset pitää hyvänä luonnoksessa mainittua hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämiseen liittyvää varhaiskasvatuksen ja opetustoimen henkilöstön sekä johdon täydennyskoulutuksen painopistealuetta. Pedagogisen osaamisen lisääminen kiusaamisen ja erilaisten konfliktitilanteiden selvittelyyn on tärkeää. Aseman Lapset nostaa esiin, että yksi keskeinen osa-alue tässä, kuten myös muussa nuorten hyvinvoinnin vahvistamisessa, on lisätä yhteistyötä ja mukaan ottamista nuorten huoltajien ja muun lähiyhteisön kanssa sekä vahvistaa niin opetus- kuin nuorisotoimen osaamista sekä motivaatiota myös tässä.

Myös ihmiskauppaan ja sen kaltaiseen hyväksikäyttöön liittyvät lisäosaamistarpeet on tärkeä huomioida. Samalla on todettava, että tietotaito nuoriin kohdistuvien rikosten ja niiden tunnistamisen sekä käsittelyyn ylipäänsä on varsin heikko nuoria kohtaavien eri alojen ammattilaisten kentällä. Nuori perheineen voi jäädä asioiden eteenpäinviemisessä tai kokemuksen käsittelyssä hyvinkin yksin.

Nuorisotyön roolin lisääminen ja kasvattaminen yhteisöllisyyden vahvistamisessa on tärkeä tavoite, jolle tulee turvata myös aitoja toteutusresursseja.

Ankkuritoiminnan kehittäminen siten, että sillä pystytään tukemaan myös koulujen ja oppilaitosten turvallisuustyötä on hyvä tavoite. Tämän ei kuitenkaan ole syytä olla ainoa Suomessa tunnistettu ja edelleenvietävä tapa tarjota tukea esimerkiksi viimesijaisiin koulukiusaamistapauksiin. Nykymuodossaan ankkuritoiminta vastaa suosituksia lähinnä muutamalla alueella painottuen etenkin suurimpiin kaupunkeihin.

Jo maantieteellisistä syistä ankkuritoiminnan rinnalla on ylläpidettävä ja kehitettävä myös muita nuorten rikosoireiluun puuttumisen ja oppilaitoksille tukea tarjoavien työmuotojen saatavuutta. Tällä hetkellä realismia on se, että ankkuripalveluiden tavoitavuus ja toteutustavat vaihtelevat poliisilaitoksittain ja alueittain huomattavasti. Pelkästään poliisipalveluiden saatavuus on maantieteellisesti varsin monimuotoista. Jo tämän vuoksi epärealistista olettaa, että tilanne ankkuripalveluiden osalta tulee muuttumaan sellaiseksi, että se on aidosti ja riittävästi hyvin paikallisesti lapsia ja nuoria palvelevien koulujen ja muiden paikallisyhteisöjen arkisena tukena.

Aseman Lapset pitää tärkeänä tavoitetta sovittaa VANUPO:n tavoitteet ja toimenpiteet yhteen nuoriso- ja jengirikollisuuden vastaisen toimintaohjelman toimien kanssa. Järjestö myös kiittää kirjausta siitä, että nuorisirikollisuutta ehkäisevän toiminnan sekä sovittelun hyviä käytäntöjä halutaan nostaa esiin ja jalkauttaa edelleen valtakunnalliseen käyttöön.

Aseman Lapset tuo esiin, että monet nuorten vapaa-aikaan, yhteisöllisyyteen ja turvallisuuteen liittyvät yhteiskunnalliset tarpeet ovat sellaisia, joissa kolmannen sektorin toimijoiden rooli ja osaaminen sekä yhteistyö julkisten sektorin toimijoiden kanssa on tärkeä tunnistaa ja turvata. Etenkin näihin asioihin liittyvät negatiiviset ilmiöt ovat sellaisia, jotka kokoavat tai koskevat usein nuoria yli aluerajojen. Tällöin kolmannen sektorin toimijoilla voi olla alue- ja toimivaltarajauksiin sidottuja viranomais- tai julkisia toimijoita paremmat mahdollisuudet toimia joustavasti tai ketterästi eri teemoihin pureutumisessa.

Nuorelle tarve tavata kavereita ja olla heidän kanssaan vapaassa vuorovaikutuksessa on yksi keskeisiä ikävaiheeseen vaikuttavia tekijöitä. Jokainen nuori tarvitsee turvallisen ja itselleen sopivan yhteisön, jossa nuori tulee nähdyksi ja kuulluksi ja saa tarvittaessa tukea. Jonkinlainen yhteisö sitä etsivälle nuorelle löytyy lähes aina. Ilman johdonmukaisia ja monialaisia toimia ei ole niin varmaa, että nuorten omatoimisesti löytämät yhteisöt ovat turvallisuutta yhteisöllisyyttä luovia ja nuorten tervettä kasvua tukevia.

Nuorisotyön ja -toiminnan tukemisen linjaukset

Aseman Lapset kummastelee sitä, että nuorisotyön ja -toiminnan tukemisen linjausten osalta ohjelmaluonnos kattaa käytännössä vain yhden osasektorin. Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma on keskeinen hallituskauden aikana nuorisotyöhön liittyviä painotuksia ohjaava asiakirja, jossa nuorisotyön eri ulottuvuudet on syytä huomioida kattavasti.

Tällä hetkellä käytännössä ainoastaan kunnallisen nuorisotyön – ja senkin vain yhdeltä osa-alueelta – huomioiva ohjelmaluonnos on tältä osin täysin keskeneräinen ja sivuuttaa osan julkisen sektorin tuottamasta nuorisotyöstä sekä esimerkiksi kolmannen sektorin, kuten järjestöjen ja seurakuntien, tekemän nuorisotyön lähes kokonaan. Aseman Lapset näkee, että vähintään nuorisotyön ja -toiminnan tukemisen linjausten osalta ohjelma on syytä valmistella uudelleen ja huomattavasti kattavammin.

Kunnallisen perusnuorisotyön tukemisen osalta tehdyt linjaukset etenkin nuorisoalalla toimivien osaamisen vahvistamisesta ja laadun takaamiseksi tehtävistä suosituksista ovat kannatettavia. Aseman Lapset näkee hyvänä, että opetus- ja kulttuuriministeriöllä on näissä toimitissa vahva rooli.

Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisessa Aseman Lapset näkee, että huomiota tulisi kiinnittää paitsi luonnoksessa jo mainittuihin asioihin, myös nuorisotyön palveluiden aitoon saavutettavuuteen myös alueellisesta näkökulmasta.

Tärkeä toimenpide niin tietoperustaisuuden kuin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon näkökulmasta olisi myös tarkastella ja arvioida kunnallisessa nuorisotyössä toteutettavia kuntatasolla linjattuja tai paikallisesti syntyviä ulossulkemiskäytäntöjä objektiivisesti ja kriittisesti myös nuorisolain tavoitteiden näkökulmasta. Tällaisia voivat olla mm. porttikiellot, massarangaistukset (esim. tila suljetaan kaikilta, jos osa käyttäytyy huonosti), nuorisotyöntekijöiltä kielletään toimiminen esimerkiksi päihtyneiden nuorten kanssa tai tilatoiminnan ulkopuolelle ulottuva työ lopetetaan, koska päihtyneiden nuorten kanssa ei nähdä tarpeelliseksi toimia. Tällainen tarkastelu voi tuottaa tärkeää tietoa myös nuorisoalalla toimivien osaamisen vahvistamistarpeista.

Painopisteet nuorisoalan valtakunnallisten osaamiskeskusten valtionapukelpoisuuden hyväksymiselle

Osaamiskeskustoiminnan osalta ohjelmaluonnoksessa näkyvät nostot ovat sinänsä kannatettavia, mutta sillä tavoin yleisluontoisia, että niiden perusteella tulevia tosiasiallisia linjauksia ja ratkaisuja osaamiskeskusten roolin ja tehtävien osalta on lähes mahdoton arvioida.

Suomen kansalliset tavoitteet nuorisoalan eurooppalaiselle ja kansainväliselle toiminnalle

Aseman Lapset näkee, että kansainvälisen yhteistyön kirjausten osalta VANUPOssa esitetyt tavoitteet ja toimenpiteet muodostavat linjakkaan kokonaisuuden, joista osasta olisi hyvinkin nostettavissa sisältöjä myös kansallista toimintaa koskevien korien puolelle.

Muita näkemyksiä ohjelmasta

Aseman Lapset tuo esiin jo korin 1 kohdalla nostetun huolen VANUPO-luonnoksen hajanaisuudesta ja luonnoksen useissa eri sisällöissä näkyvästä keskeneräisyyden tunnusta.

Ohjelman alaotsikko ”vahvistetaan nuorten hyvinvointia monialaisin toimenpitein” asettaa laaja-alaisen ja kunnianhimoisen tavoitteen. Ohjelman toimenpiteissä korostuvat etenkin terveyskysymykset ja muun muassa sosiaaliseen hyvinvointiin liittyvät eri ulottuvuudet jäävät vähälle erotteluasteelle ja huomiolle.

Ohjelma ei esimerkiksi nosta käytännössä lainkaan esiin nuorten yksinäisyyttä, joka on monin eri mittarein osoitettuna yksi keskeisiä nuorten hyvinvointia heikentäviä ja yhteiskunnallista ulkopuolisuutta lisääviä tekijöitä. Esimerkiksi kouluterveyskyselyssä sosiaalisesta ahdistuneisuudesta kertoo kärsivänsä lähemmäs kaksi viidestä yläkoulu- ja lukiolaisesta. Myös lapsiperheköyhyys, yhteiskunnallinen polarisaatio sekä perheiden sekä nuorten toimeentulovaikeuksien lisääntyminen ovat tekijöitä, joita ohjelmaluonnoksessa näkyvät vähän tai ei lainkaan, mutta joiden vaikutus ohjelman moniin tavoitteisiin ja toimenpiteisiin, kuten harrastuskiinnittymiseen, opinnoissa pärjäämiseen tai mielenterveyteen on ohittamaton.

Kulttuuri- ja liikuntateemoja eri tavoin sisältävät keinot toistuvat useissa koreissa ja tavoitteissa näkyvimpinä toimenpiteinä. On kiistämätöntä, että kulttuuri ja liikunta sekä harrastukset yleisesti ovat tärkeitä niin yhteiskunnan kuin nuorten arjen toimintakenttiä, joilla on selkeitä hyvinvointia lisääviä, edistäviä ja ylläpitäviä vaikutuksia. Näin laajasti esitettyinä vastauksina nuorten hyvinvoinnin kysymyksiin ne tarjoavat lopulta kuitenkin nuorten yleiseen arkiseen ajankäyttöön nähden suppean toimija- ja keinovalikoiman.

Esimerkiksi yhteistyö nuorten jo huoltajien kanssa on jäänyt ohjelmasta lähes kauttaaltaan huomiotta niin oppilaitosten kuin nuorisotyön osalta yleisesti, vaikka samalla ohjelman keskeiset toimenpiteet painottuvat suurelta osin oppivelvollisuusikäisiin nuoriin. Myös yhteiskunnallisesti varsin laajat nuorten tarpeisiin vastaamisen ja hyvinvoinnin edistämisen toteuttajat ja kehittäjät kolmannella sektorilla, kuten nuoriso-, lapsi- ja perhetyön järjestöt, sosiaali- ja terveystyöjärjestöt sekä seurakunnat, jäävät luonnoksessa lähes täysin katveeseen.

Nuorta tulisi tukea tarvitsemisessaan asioissa hänen luontaisissa ympäristöissään ja niissä toimivien aikuisten ja ammattilaisten kanssa. Ennalta ehkäisevien toimien rinnalla tarvitaan ylläpitävää, kannattelevaa tai haittoja vähentävää työtä sekä toimintamahdollisuuksia myös nuorisotyön yksittäisellä toimijalla.

Integroituakseen yhteiskuntaan mahdollisimman positiivisella tavalla nuoret tarvitsevat luontaisia ja turvallisia liittymispintoja ja vuorovaikutussuhteita vertaisten ja läheisten lisäksi myös muihin väestö- ja ikäryhmiin sekä aitoja mahdollisuuksia saavuttaa nämä.

Harrastustoiminnan lisääminen ei voi olla päätoimenpide nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen. Näitä tavoitteita tukevan, nuoren yksilöllisiä tarpeita ja taipumuksia tukevan harrastuksen löytäminen ei ole pelkästään tekninen toimenpide, vaan sitä on tehtävä nuoria kuullen, osallistaen ja osallistumistaitoja vahvistaen sekä aidoista osallistumismahdollisuuksista huolehtien. Harrastamattomuuden ja osallistumattomuuden syyt ovat moninaisia. Teknisiä lisäyksiä korostavissa toimenpiteissä unohtuu se, kuinka etenkin nuoret kiinnittyvät etenkin ihmisiin ja yhteisöihin sekä myös näissä toimiviin aikuisiin.

Marttio Hannamari
Aseman Lapset ry